KAURIVONDSTEN IN NEDERLAND

door

Albert Flonk en Piet van Pel

Geen mededeling die verbazing teweeg zal brengen, omdat een kaurivondst niet nieuw is. Sinds lange tijd worden deze op onze stranden aangetroffen en hier is al vele malen melding van gemaakt. Vaak ook met de veronderstelling, dat de schelpen afkomstig zijn uit scheepswrakken.

Bij het oprapen van zo'n kauri komen er allerlei vragen naar boven. Waar komt zo'n tropische schelp vandaan? Hoe is hij op ons strand terecht gekomen? Wij zullen proberen deze vragen te beantwoorden. In de eerste plaats wilden we graag te weten komen, op welke plaatsen in Nederland de schelpen verzameld zijn en in welke aantallen. Na de oproep in het C.B. van de Nederlandse Malacologische Vereniging is er een aantal reacties binnengekomen. Het betreft hier vondsten uit de Wieringermeer, Den Helder, Egmond aan Zee, Castricum en in Zeeland (Oostkapelle, Domburg, Westkapelle, Sluisse Hompels, Cadzand Bad, Rithem, Zuid Sloe en De Kaloot).

Kaurischelpen en dan met name Cypraea moneta Linnaeus, 1758, werden door de schepen van de V.O.C. (Verenigde Oostindische Compagnie) gedurende de zeventiende en achttiende eeuw in grote hoeveelheden naar Nederland verscheept. De kauri's werden, als ze naar Amsterdam gebracht waren, opgeslagen in het Compagnies Zeemagazijn. Tijdens het archeologisch onderzoek in 1987, op Oostenburg, het voormalig terrein van de V.O.C. te Amsterdam, werd er een aantal van deze schelpen aangetroffen. Vanuit deze pakhuizen werden ze vervolgens verkocht aan de W.I.C. (West-Indische Compagnie), die daarmee op de Afrikaanse kusten slaven kon verwerven. Naast deze 'bron van inkomsten' hadden de schelpen nog een ander doel en wel om het schip zwaarte te geven, al moesten daarnaast vaak nog rivierstenen en keien als ballast worden geladen. Tijdens bovengenoemde periode is een aantal thuisvarende schepen voor de Nederlandse kust vergaan, waarbij hier een opsomming volgt van deze tragedies.
In het Amelander Gat, in 1613, de BANTAM. Bij Texel in 1639, de ZWOLLE. De ANJELIER in 1662 nabij Terschelling. Het schip KALF in het Vlie, in 1666. In het jaar 1683 verging bij Ameland de TIDORE. Nog een schip met de naam BANTAM, in 1697 bij Vlissingen. In 1732 de MIDLOO bij Terschelling. De REIGERSBROEK op de Westkappelse Zeedijk in 1738. Bij Zandvoort in 1742 de OUDE ZIJPE. De HORSTENDAAL in 1742, tussen Callantsoog en Huisduinen in het Buizengat. Bij Texel verdween in 1759 de BUITENZORG naar de zeebodem. Bij zéér zware storm verging in 1777 de OVERHOUT bij Egmond aan Zee en tenslotte verging in 1779 de WOESTDUIN in Zeeland, tussen de 'Noorderrassen' en 'de Deurloo'.
Sommige van bovengenoemde schepen hadden kaurischelpen aan boord en van twee vindplaatsen is met grote zekerheid te stellen, dat ze uit het V.O.C.-schip afkomstig zijn.

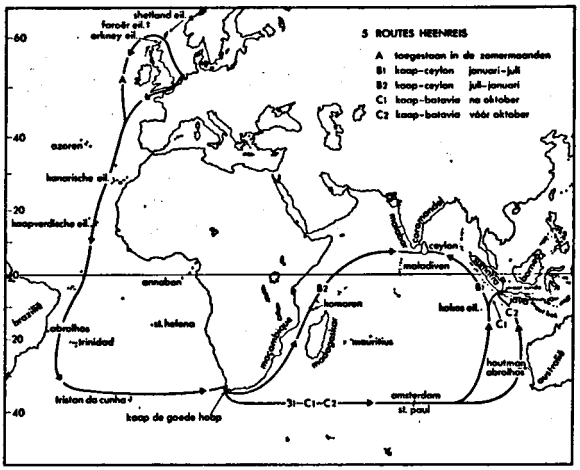
5 ROUTES HEENREIS
A toegestaan in de zomermaanden
B1 kaap-ceylon januari-juli
B2 kaap-ceylon juli-januari
C1 kaap-batavia na oktober
C2 kaap-batavia vóór oktober
shetland eil.
faroër eil.
orkney eil.
azoren
kanarische eil.
kaapverdische eil.
annaban
brazilië
abrolhos
trinidad
st. helena
tristan da cunha
kaap de goede hoop
mocambique
madagaskar
mauritius
komaren
maladiven
ceylon
kokos eil.
houtman abrolhos
amsterdam
st. paul
31-C1-C2
60
40
20
0
20
40

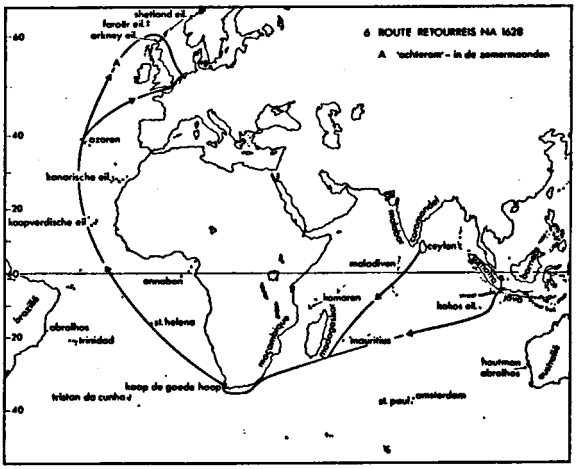
6 ROUTE RETOURREIS NA 1628
A 'achteraan' - in de zomermaanden
shetland eil.
faroër eil.
orkney eil.
azoren
kanarische eil.
kaapverdische eil.
annaban
brazilië
abrolhos
trinidad
st. helena
tristan da cunha
kaap de goede hoop
mocambique
madagaskar
mauritius
komaren
maladiven
ceylon
kokos eil.
houtman abrolhos
amsterdam
st. paul
60
40
20
0
20
40

Op zeventien december 1737 vertrok uit Ceylon de REIGERSBROEK onder bevel van schipper Elias Moenix. Het schip zeilde via Kaap de Goede Hoop de Atlantische Oceaan op met bestemming Middelburg. Uit oude archieven van de V.O.C. blijkt, dat zich in de lading ook een partij kauri's bevond. In de buurt van Nederland belandde de REIGERSBROEK echter in zwaar weer en het onfortuinlijke schip sloeg aan stukken op de Westkappelse Dijk in 1738. De schelpen, die daar nog steeds gevonden worden, zijn zonder twijfel afkomstig van dit schip. In de Scheldemond staat onder invloed van de overheersende Z.W.-winden, een overwegende zuid-noordgaande stroming. Daarom zullen de kauri's, die bij Domburg en Oostkappelle gevonden worden, ook uit de lading van de REIGERSBROEK afkomstig zijn.

Het schip BANTAM vertrok onder commando van schipper Pieter de Ronde op 15 januari 1697 uit Batavia via Kaap de Goede Hoop naar Nederland. In zicht van de haven verging het schip echter op 3 december 1697 op de rede van Vlissingen. De opvarenden werden allen gered en een deel van de lading kon geborgen worden. Het schip zelf ging echter geheel ten onder. De kaurivondsten uit de regio Zuid Sloe zijn mogelijk hiervan afkomstig.

Dan de meldingen van Castricum en Egmond aan Zee. Het schip OVERHOUT, 1150 ton en gebouwd in 1771 voor de Kamer Amsterdam, vertrok op 5 februari 1777, onder bevel van Pieter Angelvorst, van de rede van Gale (Ceylon) naar Nederland. Samen met twee andere thuiskerende V.O.C.-schepen, de WESTERVELD en de HONCOOP, hadden zij 168.862 pond kauri's aan boord met een gezamenlijke waarde van f 21.406,=. Op de route naar huis deed het schip op 29 april 1777 Kaap de Goede Hoop aan, vanwaar het op 19 mei weer vertrok. Dit bleek haar laatste reis te worden. Op zaterdag 30 augustus 1777 arriveerde het schip, in gezelschap van 's lands oorlogsschip ALARM en het schip MEERENBERG van de Kamer van Hoorn, op de Breeveertien (een langgerekte bank voor de Noordhollandse kust), waarna zij gezamenlijk voor anker gingen, met een schrale oostelijke wind en kalme zee. Tegen de avond draaide de wind naar het westen en het weer verslechterde aanzienlijk, waarop in de loop van de nacht een zeer zware storm uit het noordwesten opstak. Het oorlogsschip lichtte hierop het anker en zeilde zeewaarts naar het westen, een verstandig besluit, want het anker van de OVERHOUT hield het niet, begon te krabben en met de ebstroom mee dreef het schip ongeveer twee zeemijlen af, hierbij de MEERENBERG uit het oog verliezend. Na enkele vergeefse pogingen om een tweede anker uit te brengen, liep het op zondagavond bij Egmond aan de grond. De zware N.W.-storm bleef aanhouden en om twaalf uur 's nachts sloeg het schip in stukken uit elkaar. Slechts drie opvarenden, t.w. bootsman Jan Emanual Uytzingel en de matrozen Joseph Bronot en Lambertis Ossenberg overleefden het en waren aldus in staat het relaas van deze scheepsramp te doen. Het schip ligt heden ten dage nog in stukken onder het zand bij Egmond aan Zee en de kaurischelpen zijn af en toe bij Castricum en Egmond te vinden.

Dan de schelpen van Den Helder en de Wieringermeer. Deze zijn mogelijk afkomstig van het V.O.C.-schip de BUITENZORG, maar zeker is dit echter niet.
Op 2 mei 1759 verliet de BUITENZORG onder schipper Coenraad Dirk

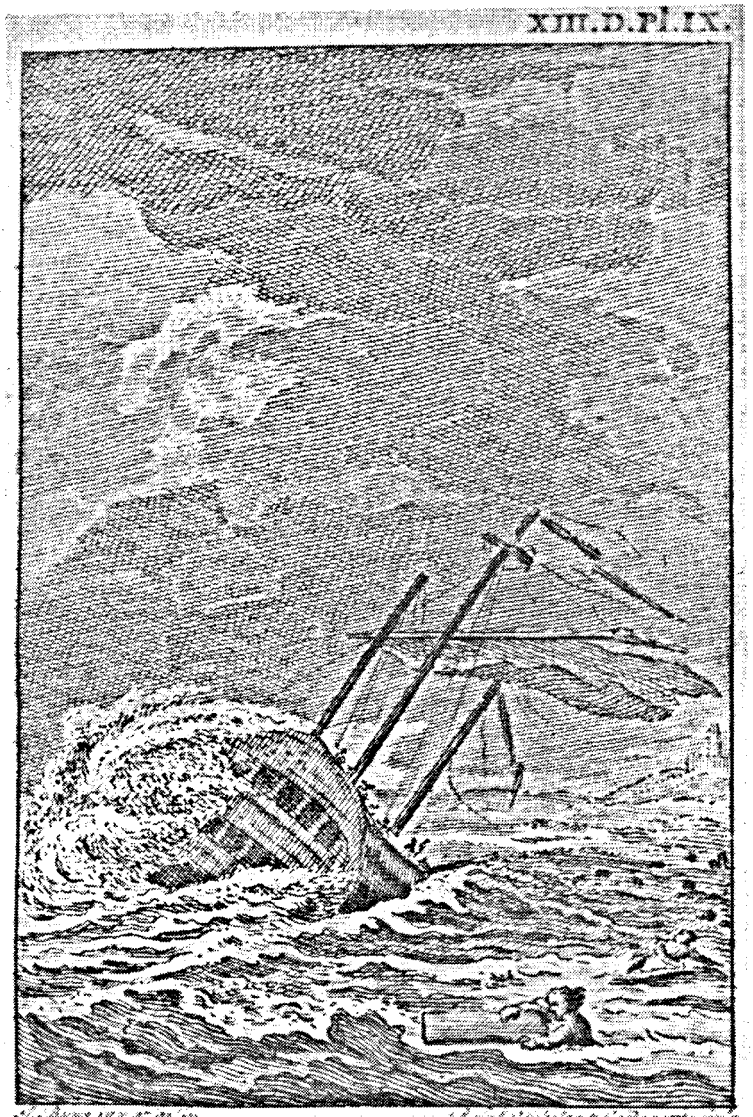

HET VERONGELUKKEN VAN HET O.I.COMP.SCHIP OVERHOUT BIJ EGMONT AAN ZEE.

Wolk de rede van Batavia en kwam via Kaap de Goede Hoop in november van hetzelfde jaar aan bij Duins. Hier stuurde schipper Wolk een bericht aan de bewindhebbers van de Kamer van Amsterdam van de V.O.C. omtrent de bijzonderheden van de reis. Op 24 november ankerde het schip op de rede van Texel, alwaar een gedeelte van de lading gelost werd en de bemanning van boord ging. Op 13 december begon het streng te vriezen en door drijfijs kwamen verschillende schepen bij Texel in moeilijkheden. Om de BUITENZORG te behouden, besloot men het schip naar Den Helder te brengen. Dit karwei werd opgedragen aan enige Wieringers. Halverwege kwam de BUITENZORG in het ijs vast te zitten en moest de reddingsoperatie gestaakt worden. In de Amsterdamse en Haarlemse Courant van 17 en 18 december werd hiervan melding gemaakt. Na twee maanden te hebben vastgezeten, werd het schip in de 'Javaruggen', ongeveer ter hoogte van het midden van de huidige Afsluitdijk, door het ijs in elkaar gedrukt en kwam zodoende op de zeebodem terecht. In 1985 werd het wrak van de BUITENZORG door duikers gelocaliseerd en zijn een aantal voorwerpen geborgen. Het is niet bekend of dit schip kauri's aan boord had. In de Wieringermeer is, voor zover we weten, geen V.O.C.-schip vergaan, dus de enige mogelijkheid zou het wrak van de BUITENZORG moeten zijn. De kauri's werden voor verscheping verpakt in vaten en zakken en aangezien er bij 'Oude Zeug' in de Wieringermeer grote concentraties van deze schelpen werden aangetroffen, kan het zijn, dat de kauri's in de verpakking door de stroom zijn meegevoerd en daar terechtkwamen.

Dan de vraag, wat is de herkomst van de kauri's. Dit is voor de schelpenverzamelaars nogal belangrijk, om op de vindplaatsetiketten te kunnen vermelden.
Van de schepen, die in Ceylon (Sri Lanka) hun lading innamen, is met zekerheid te stellen, dat de schelpen afkomstig zijn van de Maladiven, een eilandengroep in de Indische Oceaan. In die tijd was het de belangrijkste bron van inkomsten voor de eilandbewoners. Aan het begin van de tiende eeuw is er reeds een melding, dat kaurischelpen op de Maladiven worden 'gekweekt'. De eilanden werden zelfs 'Kauri-eilanden' genoemd.
In 1563 wees J. de Barros, historicus van Portugees India, op het grote belang van de kaurischelpen voor de Maladiven. Veel schepen op weg naar Bengalen en Siam vervoerden deze schelpen als ballast en zelfs naar het koninkrijk Portugal. Daar werd in sommige jaren honderd tot honderdvijftig ton aangevoerd, vanwaar ze weer geëxporteerd werden naar Guinea (West-Afrika) en naar de koninkrijken Benin en Togo, waar ze als geld gebruikt werden.
De autochtone bevolking van de Maladiven verzamelde deze schelpen als volgt: men bond palmbladeren bijeen en wierp die in zee. Hier kropen de weekdieren op en vervolgens werden de bundels aan land gebracht en de schelpen verzameld. In 1611 schreef Francois Pyrard, dat hij er getuige van was, hoe per jaar dertig tot veertig schepen van de Maladiven met kauri's naar Bengalen voeren. Een Britse onderneming meldde in 1683, dat zij zestig ton kauri's op de Maladiven had gekocht.

Zonder twijfel heeft ook de V.O.C. tonnen kaurischelpen van de Maladiven gehaald, alvorens deze te verschepen naar Nederland. De kauri's aan boord van thuisvarende schepen vanuit Batavia komen vermoedelijk uit Indonesië. Hierover bestaat echter geen be-

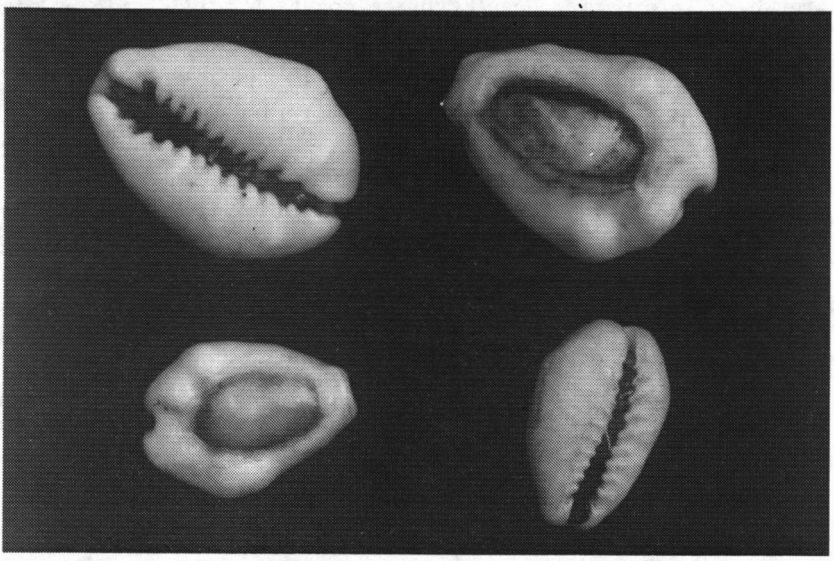

Cypraea moneta; Domburg (coll. ZMA).

Cypraea moneta; Egmond aan Zee (coll. P.L. van Pel).

trouwbare informatie. Naast Cypraea moneta L., 1758 zijn er ook andere soorten op onze stranden gevonden: Cypraea staphylaea L., 1758, Cypraea helvola L., 1758 en Cypraea clandestina (L., 1767). Het is een bekend feit, dat de bemanningsleden van de thuisvarende schepen vele soorten meebrachten, om te verkopen aan verzamelaars voor hun 'schelpenkabinetten'. Wellicht waren enkele van bovengenoemde soorten hiervoor bestemd.

Met dank aan de heren P.H.F. Bor, J. Brand, G.C. Cadée, H.E. Coomans, H.H. Dijkstra, G.D.v.d. Heide, J. de Ligt, R.G. Moolenbeek, F.A.D. van Nieulande, P. Recourt, R. Rijken, G.F. Simons, P. Smit en G.J. de Zeeuw voor hun adviezen en meldingen van kaurivondsten in Nederland.

Geraadpleegde literatuur

BENTHEM JUTTING, W.S.S. VAN, 1959. Vondsten van tropische kauri's in Nederland. -- Basteria, 19 (1): 1-6.

BRUIJN, J.R., e.a., 1979. Dutch-Asiatic shipping in the 17th and 18th centuries. Vol. III. Homeward-bound voyages from Asia and the Cape of the Netherlands (1597-1795). -- Rijksgeschiedkundige Publikatiën, no. 167.

HEYERDAHL, T., 1986. Het geheim van de Maladiven.

GAASTRA, F.S., 1988. Ceylon als 'handelscomptoir' van de V.O.C. In: R. KROMHOUT (red.). Het machtige Eyland. -- Ned. Scheepv. Mus., Amsterdam.

FLONK, A.: persoonlijk V.O.C.-archief.